

УДК 343.13/.14(489)

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v105.2025.24>*О. П. Провоторов***РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КОРОЛІВСТВА ШВЕЦІЇ**

Постановка проблеми. В Україні, як і в більшості країн Світу, однією із основних складових протидії злочинності, зокрема в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови, є впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Сьогодні кримінальна відповідальність юридичних осіб передбачена в законодавстві більше, ніж 50 країн, серед яких: Австралія, Австрія Азербайджан, Албанія, Алжир, Афганістан, Бельгія, Ванауту, Великобританія, Грузія, Данія, Держава Ізраїль, Індія, Ірак, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Канада, Кенія, Китай, Корея, Ког д'Івуар, Куба, Латвія, Литва, Люксембург, Марокко, Мексика, Молдова, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Пакистан, ПАР, Польща, Португалія, Румунія, Словенія, США, Того, Туреччина, Угорщина, Україна, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Чилі, Швейцарія, Швеція, Естонія, Ефіопія та інші.

При цьому, вбачаємо за доцільне зазначити, що достатньо перспективним для зовнішньої та внутрішньої кримінально-правової політики України є вивчення досвіду законодавчого врегулювання та практики застосування інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб в зоні континентального Європейського права, а також прилеглої до неї – скандинавського права, де представлені такі країни, як: Франція, Німеччина, Іспанія, Чехія, Швеція та ін., а також на досвід Держави Ізраїль, як країни, що перебуває в умовах збройного ізраїльсько-палестинського конфлікту з 1948 року по теперішній час.

Вивчення спеціальної літератури дало можливість виокремити основні, характерні для більшості країн Світу, види кримінальних правопорушень, які вчиняються юридичними особами: 1) злочини терористичного характеру; 2) злочини в сфері економічної безпеки, в тому числі зовнішньоекономічної діяльності, 3) злочини в сфері оподаткування та фінансових ринків, 4) злочини в антимонопольній сфері, 5) корупційні злочини, 6) злочини в сфері екології та охорони праці, 7) злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, включаючи їх контрабанду [1, с. 67].

В Україні, перелік кримінальних правопорушень, за які до юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру, є достатньо вузьким, та включає в себе переважно корупційні злочини. За розширення даного переліку виступають вітчизняні вчені [1, с. 89], а також автор даної статті [2, с. 108].

Загальними для більшості країн Світу, в тому числі і для України, підставами запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб є прогресивний ріст кількості та масштабів кримінальних правопорушень (в тому числі транснаціональний рівень), які вчиняються від імені юридичних осіб або за їхній рахунок,

або в їхніх інтересах фізичними особами, а саме: 1) особами, які виконують управлінські функції, законними представниками, юридичних осіб; 2) іншими особами, які знаходяться в підпорядкуванні вищезазначених осіб та діють від імені та в інтересах юридичної особи, зокрема у випадку, якщо юридична особа не забезпечила належний ступінь контролю за їхніми діями з урахуванням конкретних обставин [3, с. 55].

При цьому, як вбачається в наявних зарубіжних дослідженнях, «роль окремої людини (фізичної особи) як злочинця стає другорядною, роль юридичної особи – висувається на перший план у виді реального злочинця, який незаконно отримав матеріальну або іншу вигоду від злочинної діяльності» [4, р. 37].

Враховуючи вищенаведене, констатуємо, що сьогодні за наявності широкого зарубіжного досвіду діє достатня нормативна база, врегульована нормами матеріального кримінального права, для визначення та вдосконалення правових підстав кримінальної відповідальності юридичних осіб. Крім того, залежно від диференціації правових систем існує три базові світові моделі відповідальності юридичних осіб у разі вчинення злочину: 1) модель традиційної кримінальної відповідальності юридичних осіб, відповідно до якої юридична особа, як і фізична, виступає самостійним суб'єктом злочину; 2) модель, за якої юридична особа не визнається суб'єктом злочину, а у разі вчинення від її імені та в інтересах злочину відповідною уповноваженою фізичною особою до юридичної особи застосовується кримінально-правовий вплив у виді інших заходів кримінально-правового характеру, відмінних від покарання; 3) модель квазікримінальної відповідальності юридичних осіб, тобто модель, яка передбачає не кримінальну, а іншу (адміністративну або цивільну) відповідальність юридичних осіб за вчинення (участь у вчиненні) злочину [2, с. 57].

Однак, на відміну від норм матеріального кримінального права, які регулюють правові підстави притягнення юридичних осіб до відповідальності за вчинення злочину в межах трьох основних світових моделей, недостатньо дослідженими як з точки зору теорії права, так і практики застосування, залишаються: процедура розслідування даної категорії кримінальних проваджень. Дана ситуація, на нашу думку, пов'язана з тим, що норми кримінального процесуального права мають менш універсальний характер, адаптуються до норм кримінального права, є більш «динамічними» у своєму розвитку, оскільки враховують реформи систем судових і правоохоронних органів, їхніх функцій та повноваження в кримінальному провадженні.

Аналогічний висновок робимо і щодо українського законодавства, яким в 2013 році впроваджено в КК України розділ «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», однак станом на сьогодні не адаптовані положення діючого КПК України до кримінального законодавства, оскільки відсутні норми, які регулюють порядок (процедуру) кримінального провадження щодо застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб [5].

Враховуючи вищевикладене, метою даної статті є коротке дослідження зарубіжного досвіду процедури розслідування кримінальних правопорушень, вчинених юридичними особами, для удосконалення положень діючого КПК України

в частині регулювання порядку (процедури) кримінального провадження щодо застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Виклад основного матеріалу. Положеннями розділу XIV-1 Загальної частини КК України «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» встановлено, що юридична особа не визнається суб'єктом злочину, а у разі вчинення її уповноваженою фізичною особою від імені та/або в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених ст. 96-3 Кодексу, суд може застосувати до юридичної особи не покарання, а заходи кримінально-правового характеру [6].

Досліджуючи правову природу заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, регламентованих КК України, більшість вітчизняних вчених констатують, що Україною обрано другу світову модель сучасного регулювання відповідальності юридичних осіб у разі вчинення злочину, відповідно до якої, як встановлено вище, юридична особа не визнається суб'єктом злочину, а у разі вчинення від її імені та в інтересах злочину відповідною уповноваженою фізичною особою до юридичної особи застосовується кримінально-правовий вплив у виді інших заходів кримінально-правового характеру, відмінних від покарання за допомогою заходів кримінально-правового характеру, відмінних від покарання [1, с. 67]. Зазначеної позиції дотримується і автор статті [2, с. 57].

Таким чином, подальше коротке дослідження процедури розслідування кримінальних правопорушень, вчинених юридичними особами, вбачається логічним побудувати саме на досвіді країн, які використовують аналогічну модель в кримінальному праві.

Як вбачається зі спеціалізованої літератури, в країнах Європи досудове та судове розслідування кримінальних проваджень у випадку вчинення юридичною особою злочину здійснюється в загальному порядку, тобто із застосуванням тих же самих процедур, які використовуються для притягнення до кримінальної відповідальності фізичних осіб в межах одного кримінального провадження (спільного для фізичної та юридичної особи), по якому ухвалюється один (спільний) вирок. При цьому, встановлення фактичних обставин вчиненого кримінального правопорушення фізичною та юридичною особою здійснюється окремо та надається самостійна оцінка сформульованому обвинуваченню та його доведеності [4, р. 92].

Разом з тим, в деяких країнах законодавцем врегульована можливість окремого розгляду кримінальних проваджень відносно взаємопов'язаних суспільно небезпечних діянь фізичної та юридичної особи.

В Королівстві Швеції кримінальна відповідальність юридичних осіб вперше запроваджена шляхом внесення змін до Кримінального кодексу Швеції в 1986 році та передбачена у виді так званого «корпоративного штрафу» [7].

При цьому, на момент впровадження змін, законодавець не розглядав «корпоративний штраф» в межах кримінальної відповідальності, оскільки до відповідальності (як суб'єкт злочину) притягалася фізична особа - представник відповідної корпорації. Разом з тим, відповідно до статті 7 розділу 36 частини 3 КК Швеції, за злочин, вчинений фізичною особою при здійсненні підприємницької діяльності, за вимогою державного обвинувача на підприємця (юридичну особу) покладался обов'язок сплатити корпоративний штраф у випадку: 1) наслідком вчиненого зло-

чину стало тяжке (грубе) невиконання спеціальних обов'язків, пов'язаних з здійсненням підприємницької діяльності, або в інших випадках, визнано тяжким; 2) підприємець не вжив заходів, що були розумні та необхідні для попередження вчинення злочину [7].

Відповідно до статті 8 глави 36 частини 3 КК Швеції розмір корпоративного штрафу становить не менше десяти тисяч крон і не більше трьох мільйонів шведських крон. При цьому, відповідно до статті 9, при визначенні розміру корпоративного штрафу мають бути враховані характер та ступінь тяжкості злочину та його зв'язок з підприємницькою діяльністю [7].

Таким чином, юридична особа виступала не суб'єктом злочину, а суб'єктом покарання відповідно з кримінальним законом (суб'єктом для якого настають особливі правові наслідки, санкції). При цьому корпоративний штраф застосовувався разом з індивідуальною відповідальністю фізичної особи, а не замість неї.

Згодом, 01 червня 2006 року набрали сили зміни до закону про корпоративний штраф, зміст яких зводиться до наступного:

- спрощено вимогу, що наслідком вчиненого злочину є тяжке (грубе) невиконання спеціальних обов'язків, пов'язаних з підприємницькою діяльністю, тощо;
- відповідальність господарюючого суб'єкта визнано первинною по відношенню до індивідуальної відповідальності фізичної особи, якщо мова йде про злочин в межах господарської діяльності, вчинений з необережності, та ступінь тяжкості якого передбачає покарання у виді штрафу, при чому розмір такого штрафу залежить від розміру доходу за день;
- введено правило перевірки обґрунтованості порушення кримінального провадження. Дане правило означає, що порушити кримінального провадження відносно злочину, склад якого може передбачати позов про накладання штрафу на господарюючий суб'єкт та який було вчинено з необережності, та імовірно не спричинить застосування іншого покарання, крім штрафу, прокурор може лише у випадку, якщо порушення провадження обґрунтовано захистом інтересів суспільства;
- запроваджено можливість накладання штрафу на господарюючий суб'єкт шляхом призначення покарання в сумарному порядку, якщо розмір штрафу не перевищує в сумі 500 000 крон [8].

Під господарюючим суб'єктом, який виступає суб'єктом кримінальної відповідальності, розуміється фізична або юридична особа, яка здійснює економічну діяльність, що має характер промислу, незалежно від того, направлена така діяльність на отримання прибутку чи ні [8].

Підставою для накладання штрафу на господарюючий суб'єкт є злочин, вчинений при здійсненні господарської діяльності. Збільшено і розміри штрафу – від 5 000 крон до 10 000 000 крон [8].

Для застосування штрафу до господарюючого суб'єкта законом встановлено вимогу щодо недопущення застосування господарюючим суб'єктом заходів, дотримання яких обґрунтовано вимагалось для попередження вчинення злочину. У випадку, якщо таким суб'єктом здійснювався необхідний контроль

при здійсненні господарської діяльності відповідно до закону, штраф - не застосовується [9].

Штраф на господарюючий суб'єкт може бути накладений у випадку, якщо злочин вчинено фізичною особою, яка займає керівну посаду, або яка є представником або уповноважено приймати рішення від імені господарюючого суб'єкта. Під даними особами розуміються фізичні особи, які входять до складу керівних органів підприємства, а також фізичні особи, які несуть відповідальність за те, щоб діяльність господарюючого суб'єкта здійснювалась відповідно до закону [9].

Запровадження інституту штрафу для господарюючого суб'єкта (корпоративного штрафу) до системи санкцій, передбаченої КК Швеції, за вчинення злочину, забезпечує підстави для розгляду питання про накладання штрафу на господарюючий суб'єкт в межах розслідування. Зокрема, прокурор на першій етапах досудового розслідування приймає рішення про імовірність застосування штрафу щодо господарюючого суб'єкта [9].

В межах розслідування господарюючому суб'єкту може бути призначений захисник [9].

Таким чином, згідно з кримінальним та кримінальним процесуальним законодавством Королівства Швеції встановлено окремий порядок розслідування кримінальних проваджень у випадку вчинення взаємопов'язаних суспільно небезпечних діянь фізичної та юридичної осіб. При цьому, притягнення до кримінальної відповідальності юридичної особи починається паралельно з моменту порушення кримінального провадження відносно фізичної особи або фізичних осіб, що вчинили протиправне діяння в інтересах відповідної юридичної особи (для її вигоди) або від її імені. В процесі розслідування кримінального провадження збираються докази, що дають можливість надати окрему кримінально-правову оцінку діянням фізичних та юридичних осіб. Інтереси юридичної особи під час розслідування кримінального провадження може представляти захисник.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, резюмуємо,

- відсутність в українському кримінальному процесуальному законодавстві норм, що регулюють порядок (процедуру) кримінального провадження щодо застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, обумовлює необхідність дослідження зарубіжного досвіду провідних країн світу;

- проведений короткий огляд досвіду законодавчого врегулювання та практики застосування інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб в зоні континентального Європейського права, а також прилеглої до неї – скандинавського права, дав можливість встановити існування двох видів порядків (процедур) розслідування кримінальних проваджень у випадку вчинення юридичною особою злочину: 1) загальний – а межах одного кримінального провадження, тобто із застосуванням тих же самих процедур, які використовуються для притягнення до кримінальної відповідальності фізичних осіб; 2) окремий, при якому процесуальна процедура притягнення до кримінальної відповідальності юридичної особи починається паралельно з моменту порушення кримінального провадження відносно фізичної особи. Така процедура забезпечує можливість здійснити окрему кримінально-правову оцінку діянням фізичних та юридичних осіб.

– з метою нормативного врегулювання в КПК України особливостей кримінального провадження щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб, доцільно: а) обрати одну з двох процедур розслідування кримінальних проваджень у випадку вчинення юридичною особою злочину, що потребує обґрунтування на доктринальному рівні; б) на підставі обраної процедури (загальної чи окремої) розробити самостійну главу в КПК України «Кримінальне провадження щодо застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб».

Література

1. Гришук В. К., Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: міжнародний досвід та основні теоретичні підходи: наук.-практ. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 296 с.
2. Провоторов О.П. Юридичні особи в кримінальному праві України: монографія/ за наук. ред. к.ю.н. І.В. Шаповалової. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 188 с.
3. Гришук В. К., Цюра А. М. Глобалізація і проблеми кримінальної відповідальності юридичних осіб. *Вісник Львівського університету. Серія: «Міжнародні відносини»*. 2002. Вип. 7. С. 49–58.
4. Jescheck H. N. *Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeine Teil*. Berlin, 1988. 204 p.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/prin>
7. Уголовный кодекс Швеции от 1 января 1965. По состоянию на 1 мая 1999 года. URL: http://www.sweden4rus.ru/rus/info/juridisk/ugolovnyj_kodeks_shvecii
8. Swedish Criminal Code (SFS 1962:700 Brottsbalken). Updated As of 02 December 2022 (completed in December 2019). URL: <https://www.government.se/government-policy/judicial-system/the-swedish-criminal-code/The>
9. The Government of Sweden. Ministry of Justice. URL: <https://www.government.se/government-of-sweden/ministry-of-justice/>

Анотація

Провоторов О. П. Розслідування кримінальних проваджень щодо юридичних осіб за законодавством Королівства Швеції. – Стаття.

В статті здійснено короткий аналіз кримінального та кримінального процесуального законодавства Королівства Швеції, яким врегульовано відповідальність юридичних осіб у випадку вчинення злочину. На думку автора, достатньо перспективним для зовнішньої та внутрішньої кримінально-правової політики України є вивчення досвіду законодавчого врегулювання та практики застосування інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб в зоні континентального Європейського права, а також прилеглої до неї – скандинавського права, де представлені такі країни, як: Франція, Німеччина, Іспанія, Чехія, Швеція та ін. На відміну від норм матеріального кримінального права, які регулюють правові підстави притягнення юридичних осіб до відповідальності за вчинення злочину в межах трьох основних світових моделей, недостатньо дослідженими як з точки зору теорії права, так і практики застосування, залишаються: процедура розслідування даної категорії кримінальних проваджень. Дана ситуація, на нашу думку, пов'язана з тим, що норми кримінального процесуального права мають менш універсальний характер, адаптуються до норм кримінального права, є більш «динамічними» у своєму розвитку, оскільки враховують реформи систем судових і правоохоронних органів, їхніх функцій та повноваження в кримінальному провадженні. За результатами проведеного аналізу встановлено, що шведським законодавством врегульовано окремий порядок розслідування кримінальних проваджень у випадку вчинення взаємопов'язаних суспільно небезпечних діянь фізичної та юридичної осіб. При цьому, притягнення до кримінальної відповідальності юридичної особи починається з моменту початку (порушення) кримінального провадження відносно фізичної особи або фізичних осіб, що вчинили протиправне діяння в інтересах відповідної юридичної особи (для її вигоди) або від її імені. Доведено, що в процесі розслідування кримінального провадження збираються докази,

що дають можливість надати окрему кримінально-правову оцінку діям фізичних та юридичних осіб. Інтереси юридичної особи під час розслідування кримінального провадження може представляти захисник. Запропоновано впровадити в КПК України окрему главу з метою нормативного врегулювання особливостей кримінального провадження щодо застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, юридична особа, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, кримінальне провадження, розслідування кримінальних проваджень, зарубіжний досвід.

Summary

Provotorov O. P. Investigation of criminal proceedings against legal entities under the laws of the Kingdom of Sweden. – Article.

The article provides a brief analysis of the criminal and criminal procedural legislation of the Kingdom of Sweden, which regulates the liability of legal entities in the event of a crime. In the author's opinion, it is quite promising for the foreign and domestic criminal legal policy of Ukraine to study the experience of legislative regulation and practice of applying the institution of criminal liability of legal entities in the area of continental European law, as well as the adjacent one - Scandinavian law, where such countries as: France, Germany, Spain, the Czech Republic, Sweden, etc. are represented. In contrast to the norms of substantive criminal law, which regulate the legal grounds for holding legal entities liable for committing a crime within the framework of the three main world models, the following remain insufficiently studied both from the point of view of legal theory and application practice: the procedure for investigating this category of criminal proceedings. This situation, in our opinion, is due to the fact that the norms of criminal procedural law are less universal in nature, adapt to the norms of criminal law, are more "dynamic" in their development, as they take into account reforms of the judicial and law enforcement systems, their functions and powers in criminal proceedings. According to the results of the analysis, it was established that Swedish legislation regulates a separate procedure for investigating criminal proceedings in the case of the commission of interconnected socially dangerous acts by an individual and a legal entity. At the same time, criminal liability of a legal entity begins from the moment of the initiation (initiation) of criminal proceedings against an individual or individuals who committed an unlawful act in the interests of the relevant legal entity (for its benefit) or on its behalf. It has been proven that in the process of investigating criminal proceedings, evidence is collected that makes it possible to provide a separate criminal-legal assessment of the acts of individuals and legal entities. The interests of a legal entity during the investigation of criminal proceedings may be represented by a defense attorney. It is proposed to introduce a separate chapter into the Criminal Procedure Code of Ukraine in order to regulate the specifics of criminal proceedings regarding the application of criminal-legal measures against legal entities.

Key words: criminal responsibility, legal entity, measures of a criminal legal nature against a legal entity, criminal proceedings, investigation of criminal proceedings, foreign experience.